

**stimuleringsfonds
creatieve industrie**

**architectuur
vormgeving
digitale cultuur**

p.o. box 29066
3001 gb rotterdam

groothandelsgebouw
ingang c, 5e etage
weena 723
rotterdam

+31 (0)10 - 436 16 00
info@stimuleringsfonds.nl
www.stimuleringsfonds.nl

kvk rotterdam: 41133717
bank: IBAN NL13 INGB 0671 3484 26

Designing a Community of Care: Voortbouwen op de Wijkgedachte

Winkelpandje, woning, winkelpandje, woning, dat is het ritme van de Lodewijk Van Deysselstraat in Amsterdam Nieuw-West. Ooit was dit het kloppend hart van de Van Deysselbuurt, waar bewoners hun dagelijkse boodschappen deden. Ze maakten er een praatje met de winkeleigenaar, die met zijn familie in het naastgelegen pand woonde. De kinderen speelden ondertussen op de stoep. Een halve eeuw later bieden de panden met hun dichtgeplakte etalages, waarachter veelal onduidelijke bedrijfsactiviteiten schuilgaan, een troosteloze aanblik – symbolisch voor deze ‘ontwikkelbuurt’, zoals de gemeente wijken noemt die achterblijven op het gebied van leefbaarheid, veiligheid en sociaal-economische status.

Maar nu is daar, op nummer 57, De Eendagszaak, waar de deur openstaat, en met op de stoep een bankje. Een proefzaak voor startende ondernemers die één dag(deel) per week eigenaar van de winkel mogen zijn. Er werkt een kapper, een mevrouw die kleding herstelt, een masseuse en iemand die bewegingslessen en dieetvoorlichting geeft. Wat ze met elkaar gemeen hebben, is dat ze verzorgende beroepen hebben, en graag met mensen praten. Door hun persoonlijke contact met klanten, die wel en wee met hen bespreken, kunnen ze een informerende rol op zich nemen richting maatschappelijke- en zorgorganisaties. De Eendagszaak biedt hen de mogelijkheid om door te groeien als zelfstandig ondernemer en een zaak te openen in één van de buurpanden. Zo helpen zij mee om dit weer tot een levendige, sociale winkelstraat te maken. Een straat die op zijn beurt moet afstralen op de hele buurt.

Van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving

De Eendagszaak is een initiatief van Cascoland, een in Amsterdam gevestigd netwerk van kunstenaars, architecten en ontwerpers, dat in opdracht van woningcorporatie Rochdale werkt aan de herontwikkeling van de Van Deysselbuurt. Het is een van de pilotprojecten die geselecteerd zijn naar aanleiding van de open oproep *Designing a Community of Care*, gericht op ontwerpvoorstellen voor 'gezonde, vitale en inclusieve wijken'. Zorg vindt immers steeds meer in de wijk plaats nu Nederland de overgang maakt van een verzorgingsstaat naar een participatiesamenleving. Hoe organiseer je zo'n samenleving waarin bewoners elkaar helpen, al dan niet ondersteund door professionals?

Het is een ingewikkelde opgave, omdat economische, sociale en ruimtelijke aspecten in elkaar grijpen. De vergrijzing neemt toe en daarmee de zorgvraag. Dit is vooral het geval in wederopbouw wijken, zo blijkt uit demografisch onderzoek. De gebouwen zijn na vijftig jaar toe aan een grote opknapbeurt, evenals de riolering, wat de gemeente de kans biedt om meteen de openbare ruimte aan te pakken. Ook zaken als schooluitval en schuldhulpverlening verdienen aandacht. 'Het vergt een integrale aanpak', zegt Frank Buchner van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE), die voor deze open oproep samenwerkt met het Stimuleringsfonds Creatieve Industrie. 'De koppeling tussen zorginstellingen en wijk wordt inmiddels steeds vaker gemaakt, terwijl wij vanuit de rijksdienst de relatie tussen wijk en erfgoed belichten. De uitdaging is nu om die drie zaken bij elkaar te brengen.' Buchner denkt dat de heldere structuur van deze wijken, gebaseerd op de Wijkgedachte, daarbij kan helpen. 'Wonen, voorzieningen, openbare ruimtes met groen en ontmoetingsplekken waren op vanzelfsprekende manier met elkaar verweven in de wederopbouw wijk. Zorg en saamhorigheid in de wijk functioneerden toen beter dan nu. Alleen daarom al is onderzoek naar de Wijkgedachte de moeite waard.'

In en met de wijk

Buchner is enthousiast over de manier waarop Cascoland het erfgoed inzet bij de vernieuwing van de Van Deysselstraat, voortbouwend op de fysieke en sociale structuur.

Het ontwerpcollectief deed samen met Rochdale eerder ervaring op in de naastgelegen Kolenkitbuurt. 'Toen we daar in 2010 begonnen, stond de buurt bekend als de slechtste van Nederland', vertelt projectleider Roel Schoenmakers. Een beeld dat veranderde toen hij en zijn team met buurtbewoners in gesprek raakten. 'Ze voelden zich beledigd, zeiden: "Ja, we hebben issues, maar het sociale weefsel van deze wijk is hartstikke sterk." En het klopt. De gastvrijheid onder bewoners is groot, onderling, in familiekring, en naar ons als buitenstaanders. Er staat altijd iets op tafel. We zagen een enorme culturele rijkdom.'

Inspelend op de talenten en behoeften van de bewoners is onder andere een moestuin opgezet, die door families wordt beheerd, en er zijn een aantal kookprojecten gestart waaruit cateringbedrijf De KolenkitKeuken is voortgekomen. 's Morgens maken bewoners hier met de oogst uit de moestuin jam en chutney, 's middags kun je er koffie drinken, 's avonds is het een café-restaurant. Er wordt gekookt op biogas uit de broodvergister, die 'draait' op ingezameld oud brood. 'Voorheen strooiden veel bewoners het op straat uit voor de vogels', vertelt Schoenmakers. 'Brood is heilig in de islamitische cultuur, en mag daarom niet worden weggegooid. Maar het trok ongedierte aan. Ons werk gaat over het bijeenbrengen van al die verschillende zaken: de waarde van afval, en waarom je dat niet op straat moet gooien, en dat een schonere buurt leidt tot

een veiliger gevoel. Tegelijk ontstaat het besef dat als je niet tevreden bent over de wijk, je zelf iets kan doen, en je samen meer bereikt.'

Net als nu met de Eendagszaak, opereerde Cascoland vanuit de wijk. Schoenmakers: 'We waren dagelijks in ons kantoor, gevestigd in twee bestaande woninkjes. Wij merken dat bewoners makkelijker contact met ons maken dan met de corporatie of de gemeente; voor veel mensen zijn dat tamelijk ongrijpbare organisaties. Er is ook schaamte om hulp te vragen. In de Kolenkitbuurt namen we mensen mee naar zogeheten wijkambassadeurs bij wie ze hun hart konden luchten. Dat werkte, en zo konden we hen naar de juiste organisatie begeleiden.'

In de Van Deysselbuurt gaat Cascoland een stap verder door (lichte) zorg te koppelen aan de herprogrammering van de Van Deysselstraat. 'We hebben daarbij gekeken in Londense stadsvernieuwingswijken, waar kappers worden opgeleid om te knippen en met mensen hun zorgen te bespreken. Zo bouwen ze een relatie op met de klant, en kunnen ze een schakel vormen tussen bewoners en zorgprofessionals. Zulke ondernemers zijn we gaan zoeken; dat is nu De Eendagszaak.'

Tussenruimte

'Zorg anno 2018 draait om zorgen voor elkaar', zegt architect Laura Alvarez, die in reactie op de open oproep samen met woningcorporatie De Alliantie een plan maakte voor de Molenwijk in Amsterdam Noord. Eerder deed ze ontwerpend onderzoek in de Haagse Stieltjesstraat in de wederopbouwwijk Laakhaven-West. Hiervoor ontwierp ze het (fictieve) Gasthuis van Welzijn, een 'uitwisselpunt voor participatieve zorg'. Een gebouwtype dat volgens haar toekomst heeft, maar waarvoor eerst het sociale netwerk moet worden versterkt. 'We merkten dat bewoners bereid zijn om mantelzorg te verlenen, aan mensen die ze kennen. Maar ze kennen elkaar niet, omdat de mogelijkheden tot spontane kennismaking ontbreken.'

In de Molenwijk is de situatie vergelijkbaar. 'De woningen zitten goed in elkaar, het groen in de wijk wordt gewaardeerd, maar er is weinig ontmoetingsruimte. Probleem is de harde grens tussen publiek- en privédomein, waardoor bewoners nauwelijks met elkaar in contact komen en een gevoel van gezamenlijkheid ontbreekt. Een simpel voorbeeld: het buurtprkbord in de entreehal zit achter glas, met een slot erop.' Een andere kwestie zijn de parkeergarages, die nauwelijks worden gebruikt; bewoners parkeren liever – gratis – op straat.

Alvarez' plan omvat een aantal interventies om deze 'tussenruimtes' te verbeteren: de gesloten plinten, de onzichtbare entrees, de galerijen en de anonieme openbare ruimtes. Welke vorm de interventies krijgen, wil ze in samenspraak met de bewoners bepalen. Net als Cascoland heeft ze een (tijdelijk) kantoor in de wijk, waar ze een dag per week werkt. 'Zo krijg je contact

met burens. Dat levert waardevolle informatie op.' Belangrijk is ook het maandelijks overleg met de vele verschillende partijen die actief zijn in de wijk. Alvarez zit onder meer aan tafel met participatie- en welzijnsorganisatie Dock en vrijwilligersorganisatie De Molenwijkkamer. Ze werkt samen met Stichting Spin, die zich inzet voor de jongeren in Noord en Stichting !WOON, die de buurt informeert over veranderingen. Verder zijn er de studenten van welzijnsorganisatie Stichting Vooruit, die mantelzorg bieden in ruil voor woonruimte, en kunstorganisatie Framer Framed organiseert een *artist in residence*-programma, waarbij kunstenaars samenwerken met Molenwijkers. En dan is er nog de gemeente die dit jaar het programma *Vijftig jaar Molenwijk* organiseert. 'Allemaal goede initiatieven, maar zonder overkoepelende regie bestaat het gevaar dat je langs elkaar heen werkt.' Ze is dan ook blij met de PPO-coördinator (positieve pedagogische omgeving) die sinds kort is aangesteld. 'Zij moet alle welzijnsactiviteiten met elkaar verbinden. Maar ook ontwerp biedt kansen om partijen bij elkaar te brengen, en daaraan concrete acties te koppelen.'

Voor de openbare ruimte wil Alvarez samen met Framer Framed en de gemeente een plan maken gericht op pubermeiden. 'Vanuit de gemeente is eerder geïnvesteerd in openbare voorzieningen, die vooral door jongens worden gebruikt. Voor meiden is er weinig ruimte om samen te komen. Dat gemis willen wij opvullen. Daarnaast is er het idee om de bewoners gezamenlijk een pluktuin te laten aanleggen rond de plinten van gebouwen. Die zal het aanzien van de gesloten gevels verfraaien. In de entreehallen willen we het afgesloten mededelingenbord vervangen door een meubel dat een prikbord combineert met een buurtruilsysteem en een plek om reclamefolders – die vaak op de grond belanden – te verzamelen. Het wordt een informele buurtplek. Hierbij zoeken wij samenwerking met Stichting Vooruit, die wekelijks een workshop timmeren organiseert.'

Ook Cascoland stimuleert ontmoeting door te ontwerpen aan de 'tussenruimte'. Een voorbeeld is de overgang tussen de winkels en de openbare ruimte. 'Rochdale wilde de grote winkelpuien vervangen door een indeling met drie kleinere ruiten', legt Schoenmakers uit. 'Wij hebben gezegd: laat ons een plan maken zodat die ruiten kunnen worden opgevouwen en je interactie met de straat mogelijk maakt. Ons idee is om binnen het krachtige ruimtelijke kader dat de straat biedt, elk pand op een andere manier vorm te geven.'

Toekomstvisies

De pilotprojecten voor de Van Deysselbuurt en de Molenwijk bieden de mogelijkheid om nieuwe denkbeelden te toetsen, deze waar nodig bij te stellen, en zo ontwerpinstrumenten te ontwikkelen die ook elders toepasbaar zijn. Maar de beheer- en onderhoudsfase daarna is minstens zo belangrijk, benadrukt Alvarez. 'Hoe zorg je dat de kleine ingrepen die wij het komende jaar doen, bijdragen aan iets groters?' Buchner denkt dat ontwerpers kunnen helpen door overkoepelende toekomstscenario's te schetsen. 'Ik denk dat je het lef moet hebben om het concept van de wijk te beoordelen en grotere ingrepen voor te stellen. Neem de Molenwijk. Als de parkeergarages daar niet meer functioneren, is het wellicht beter om ze te slopen en de wijk anders in te richten.'

Schoenmakers wil daarbij nog wel een kanttekening plaatsen. 'De crisis is voorbij, de economie weer vol op stoom. Amsterdam wil verder verdichten, de aannemers staan te juichen. De publieke ruimte staat doorgaans onderaan de begroting; een gevaarlijke ontwikkeling. Laatst sprak ik een bouwer die zei: laten we nou eerst die gebouwen maar neerzetten. Ik zeg al twintig jaar: draai het om, ga eerst in de wijk kijken en dan plannen maken.'

Kiezen voor Karakter, zoals de Visie Erfgoed & Ruimte uit 2017 heet, onderschrijft deze aanpak. Bij eerdere stadsvernieuwingsoperatie werd vrijwel automatisch gekozen voor sloop-nieuwbouw, als de eenvoudigste, de snelste en daarmee goedkoopste oplossing. Op de korte termijn brengt het resultaat: een wijk als nieuw. Maar duurzaam is het niet. Nu vormt de bestaande stad het vertrekpunt: de gebouwen, maar ook sociaal en economisch kapitaal. Willen we dat behouden, dan moeten we anders te werk gaan – weg van de tekentafel, de papieren, plannen en de top-downorganisatie. *Designing a Community of Care* begint met kijken naar en leren van wat er is, door de buurt van binnenuit te bestuderen, kansen te herkennen en wensen en behoeften van bewoners in beeld te brengen. Om uiteindelijk met doeltreffende ingrepen in sociale en ruimtelijke structuren de bestaande kwaliteiten te versterken, en onze wijken verder te verrijken.

Beeld boven: Lodewijk van Deysselstraat 61-71, Bron: Beeldbank Stadsarchief Amsterdam

Beeld midden: Laura Alvarez Architecture

Tekst: Kirsten Hannema